

δὲ τῶν θυσιαζομένων βοῶν κατενέμοντο τοῖς θεοῖς, τοῖς ἱερομνήμοσι, τοῖς ἀοιδοῖς καὶ τοῖς φρουροῖς, οἷς ἐδίδοντο πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἐντόσθια. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ λίθῳ εἶνε κεχαραγμένη καὶ ἄλλη λίαν ἐνδιαφέρουσα ἐπιγραφή ὑστερωτέρα κατὰ τι, ἐν ἧ πρόκειται περὶ ἀποδόσεως χρηματικοῦ ποσοῦ, ὃ οἱ Ἐπιδαύριοι ὤφειλον τοῖς ἐν Ἀρχαδικῇ τινι κώμῃ παρὰ τὴν Μαντίνειαν οἰκοῦσιν Ἐλισφασίοις. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις ἐδαπανήθησαν δρ. 7,363.

Ὑπολείπεται εἰσέτι νὰ εἰπωμεν βραχέα τινὰ περὶ τῶν ἐν Θέρμῳ ἀνασκαφῶν, περὶ τῶν σπουδαιοτάτων τῶν κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἀνασκαφῶν τῆς Ἐταιρείας. Κατὰ τὰ ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ἐνεργοῦντος τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἐφόρου ἀρχαιοτήτων παρὰ τῇ Ἐταιρείᾳ Γεωργίου Σωτηριάδου ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν τὰ ἐξῆς :

Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ λήξαντος ἔτους ὄχι μόνον ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ ἀνασκαπτόμενον ἀπὸ τοῦ 1897 ἱερὸν ἦτο τὸ τοῦ Θερμίου Ἀπόλλωνος, ὡς εἶχεν ἔκτοτε προΐδει ὁ κ. Σωτηριάδης, ἀλλὰ καὶ ἀνεκαλύφθη αὐτὸς οὔτος ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ναὸς ἐκ ξύλου κατεσκευασμένος, πρωτοφανῆς ἐν Ἑλλάδι, περίεργος καὶ διδακτικώτατος. Οὔτος εἶνε ναὸς δωρικός περίπτερος, ὅστις εἶχε δεκαπέντε κίονας κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ πέντε κατὰ τὰς μικρὰς. Εἶχε δὲ ὁ σηκὸς κατὰ τὸ μέσον καὶ ἐσωτερικὴν κίωνων στοάν, ὧν αἱ βάσεις πᾶσαι, δέκα τὸν ἀριθμὸν, σώζονται· πρόναον δὲν εἶχε, εἰμὴ μόνον ὀπισθόδομον ἔχοντα ἐν τῷ μέσῳ βᾶσιν κίονος. Ἦτο δὲ ᾠκοδομημένος ὁ ναὸς ἐν μέρει ἐπὶ μεγάλου ἐκ χώματος βωμοῦ ἐν ᾧ τέφρα καὶ πλῆθος κεκαυμένων ὀστῶν. Ὑπὸ τὸ δάπεδον δ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν καὶ παντοῖα τοιχώματα τὰ ὁποῖα ἀνήκον ἴσως εἰς σηκὸν καὶ ὀπισθόδομον παλαιότερου ναοῦ περιβαλλομένου ὑπὸ περιστάσεως ἐλλειψοειδοῦς, ἧς σώζονται αἱ βάσεις τῶν κίωνων πιθανώτατα ξυλίνων. Καὶ ἄλλα δὲ τοιχώματα ἐν τῷ αὐτῷ στρώματι

φέρουσιν ἔξω τοῦ ναοῦ πρὸς βορρᾶν ἀποτελοῦντα ἑλλειψοειδῆ περιβόλον μήκους δώδεκα περίπου μέτρων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε τάφοι κεκαυμένων νεκρῶν. Μόνον δὲ τὰ θεμέλια καὶ οἱ κίονες τοῦ ναοῦ, ὧν εὐρέθησάν τινες σπόνδυλοι, ἦσαν λίθινοι. Ὁ θριγκὸς ἦτο ξύλινος. Τούτου δὲ αἱ μετόπαι ἦσαν ἐπενδεδυμέναι διὰ πηλίνων ζωγραφιστῶν πλακῶν, ὧν τινες εὐρέθησαν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ. Τούτων ἡ μὲν εἰκονίζει κυνηγόν, ἡ δὲ τὸν Περσέα, ἡ δὲ δύο γυναῖκας, ἐπὶ μιᾶς τῶν ὁποίων σώζεται γεγραμμένη κορινθιακοῖς γράμμασι ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερὰ ἀρχαϊκῆ ἐπιγραφή ΧΕΛΙΔΦΟΝ, ἡ δὲ Ποργόνειον τοῦ ἀρχαιότερου τρόπου, ἡ δὲ τρεῖς μορφὰς πολυτελῶς ἐνδεδυμένας καὶ ἐπὶ θρόνου καθημένας. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ τῆς ἐργασίας τῶν εὐρημάτων τούτων ὁ ναὸς ἀποδεικνύεται οὐχὶ νεώτερος τῆς Ζ' ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς ΣΤ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ. πυρποληθεὶς πιθανῶς ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ε' τὸ 218 ἢ 206 π. Χ.

Ἐξ ἴσου σπουδαῖα εἶνε τὰ ἐκ τῆς στέγης τοῦ ναοῦ πήλινα εὐρήματα καὶ ἰδίως αἱ ἠγεμόνες κεραμίδες, ὧν πλεῖστοι εὐρέθησαν. Τούτων αἱ μὲν εἶνε ἠγεμόνες λεοντοκέφαλοι, αἱ δὲ ἔχουσι μορφήν κεφαλῶν κορῶν ἢ ἀνδρῶν ἢ Σειληνῶν.

Καὶ ἐκ τοῦ διακόσμου δὲ τοῦ παλαιότερου ναοῦ τοῦ ἀνάγοντος ἡμᾶς ἴσως μέχρι τῆς πρώτης χιλιετηρίδος π. Χ. εὐρέθησαν λείψανά τινα καὶ ἰδίως ὀρθοκέραμοι βαρῦτατοι καὶ μέγιστοι μορφὰς φέροντες αἰγυπτιαζούσας.

«Διὰ τῶν εὐρημάτων τούτων γίνεται ἀναμφίβολον πλέον ὅτι πρὸ τῶν μέσων ἤδη τῆς Ζ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε μετήνεγκε τὴν κορινθιακὴν τέχνην εἰς τὴν Ἐτρουρίαν ὁ Βακχιάδης Δαμάρετος μετὰ τῶν Κορινθίων καλλιτεχνῶν Εὐχειρος καὶ Εὐγράμμου, τὰ λαμπρὰ τότε τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα ἐκόσμησαν τοὺς ἑλληνικοὺς πρῶτον ἐν τῇ μητροπόλει ναοῦς, οἱ ἑνδοξοὶ δὲ τεχνίται τῆς κυριαρχού-

σης τῶν θαλασσῶν Κορίνθου, μεταξύ τῶν ὁποίων ὡς πρῶτος ἐπινοητὴς νέων τρόπων φέρεται ἐν τῇ παραδόσει ὁ Βουτάδης, εἰργάσθησαν καὶ πλησιέστερον τῆς γενετέρας αὐτῶν πόλεως ἐντὸς τῆς εὐρυτάτης περιφερείας τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς ἐπιρροῆς. Εἰς τοὺς ἀπωτάτους δὲ ἐκείνους ἱστορικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας τέχνης ἀνέλπιστον φῶς ἐπιχέει νῦν ὁ Θέρμος».

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις εὐρέθησαν παρὰ τὸν ναὸν καὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ λίθων ὑστερώτεραι τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος καὶ χαλκῇ στήλῃ ἐντὸς τοῦ ναοῦ φέρουσα ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ἐπιφανείας ἐπιγραφὴν συνθήκης καὶ συμμαχίας Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἐπιγραφὴν διαιτησίας περὶ τῶν ἀμοιβαίων ὁρίων τῶν ἀκαρνανικῶν πόλεων Οἰνιαδῶν καὶ Μητροπόλεως. Καὶ ἡ χαλκῇ δ' αὕτη στήλη καὶ πάντα τὰ ἐκ τοῦ ναοῦ εὐρήματα ἐκομίσθησαν εἰς τὸ ἐνταῦθα Ἐθνικὸν Μουσεῖον, οὐτινος, ἀφ' οὗ συναρμολογηθῶσι, συγκολληθῶσι καὶ ἐκτεθῶσι καταλλήλως, λαμπρὸν κόσμον θὰ ἀποτελεῶσιν. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις ἐδαπανήθησαν δρ. 8,308.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἀνασκαφικὰ ἔργα τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος. Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὰ πρὸς ὑποστήριξιν καὶ συντήρησιν τῶν μνημείων ἔργα καὶ ἐν πρώτοις εἰς τὰς ἐργασίας πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ *Παρθενῶνος*.

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος κατωρθώθη ἡ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς Ἑταιρείας ἐξόρυξις τῶν ἀναγκαιῶν κατὰ τε τὸ μέγεθος καὶ τὴν ποιότητα μαρμάρων πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν βεβλαμμένων μελῶν τοῦ οἰκοδομήματος, κατωρθώθη πρὸς τούτοις καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν μαρμάρων τούτων εἰς Ἀθήνας καὶ ἀναδίβασις αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπερ οὐ μικρὰς δυσχερείας παρεῖχε, καὶ οὕτως ἤρξαντο πλέον αἱ ἐργασίαι τῆς ὑποστηρίξεως. Διὰ τὰς μέχρι τέλους τοῦ ἔτους ἐργασίας ταύτας ἐδαπανήθησαν, συμπεριλαμβανομέ-

ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ δακτύλιον χρυσοῦν ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχοντα ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐκτός ἄλλων ποικίλων κτερισμάτων.

Ἐν Μυκόνῳ τῇ 19ῃ Δεκεμβρίου 1898.

Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΘΕΡΜῶ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

Ἡ ἐλπίς ἦν πέρυσιν ἐξέφρασα ἐν τῇ πρὸς τὸ συμβούλιον ἐτησίᾳ ἐκθέσει μου (ἴδε πρακτικῶν τοῦ 1897 σελ. 21), ὅτι ἡ σκαφὴ ἔφερε πλέον ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου μαρτυρουμένου ναοῦ τοῦ Θεριμίου Ἀπόλλωνος, ἐπραγματῶθη ἐφέτος.

Καὶ οἱ μὲν δύο ἐκ πώρου σπόνδυλοι δωρίων κιόνων καὶ οἱ ὀγκωδέστατοι καλυπτῆρες κέραμοι, ἐξ ὧν εἶκασα τότε ἐγγύς που κείμενον τὸ ζητούμενον ἱερόν, ἀπεδείχθησαν κατόπιν ἀνήκοντες εἰς ἄλλο τι κτίριον, ὅπερ εἰσέτι δὲν ἀνευρέθη. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἀγίας Τριάδος ὀρμώμενος καὶ εὐθὺ πρὸς βορρᾶν σκάπτων ὑπ' αὐτὴν τὴν ρίζαν τοῦ βουνοῦ Μέγα-Λάκκου, ἀνεῦρον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ ἐπὶ ὑψηλοτέρου πως ἐπιπέδου, ὅπερ ὡς ὄχθος πλήρης συντριμμάτων λίθων εἰργασμένων διεκρίνετο καὶ πρὶν, χωριζόμενος πάσης τῆς λοιπῆς πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ δυτικοῦ τείχους τοῦ περιβόλου ἡμαλῆς τοῦ τεμένου ἐκτάσεως. Ἀνάλημμα εὐτελὲς καὶ ὕψους μόλις ἐνὸς μέτρου ἀπεκάλυψα στηρίζον ἄλλοτε τὸν ὄχθον τοῦτον, ὅστις πρὸς ἀνατολὰς ἡρέμα ἀνέρχεται μέχρι τῶν βράχων τοῦ βουνοῦ καὶ ἀποτελεῖται, ὡς κατόπιν φανερόν ἐγινε, ἐκ συσσωρευθέντων κατὰ μικρὸν χωμάτων καὶ συντριμμάτων λίθων ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ βουνοῦ.

Τὰ πρῶτα λείψανα τοῦ ναοῦ μοί παρουσιάσθησαν ἐν τῷ νοτίῳ καὶ ἀνατολικῷ στυλοβάτῃ τῆς περιστάσεως αὐτοῦ. Ὁ στυλοβά-

της οὔτος ὡς καὶ ὁ τῶν λοιπῶν πλευρῶν δὲν στηρίζεται ἐπὶ θεμελίων ἀλλ' ἐπὶ μιᾶς στρώσεως λίθων, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν εὐθυντηρίαν, αἱ δὲ βάσεις τῶν κίωνων οὐδ' ἐπ' αὐτῆς στηρίζονται, ἀλλὰ κεῖνται ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ σηκοῦ, εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πανταχοῦ ὀλίγον ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνέχοντες, στεροῦνται κυρίως εἰπεῖν θεμελιώσεως.

Ὁ ναὸς εἶνε δωρικός περίπτερος, κίονας ἔχων δεκαπέντε κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ πέντε κατὰ τὰς στενάς. Καὶ τὸ μὲν μῆκος αὐτοῦ εἶνε μέτρων τριάκοντα ὀκτῶ περίπου, τὸ δὲ πλάτος δώδεκα περίπου. Τοῦ δὲ σηκοῦ τὸ μὲν ἐσωτερικὸν μῆκος εἶνε μέτρων εἰκοσιπέντε περίπου, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν πλάτος μέτρων τεσσάρων καὶ ἐξήκοντα ἑνέα ἑκατοστῶν. Ὁ σηκὸς εἶχε καὶ ἐσωτερικὴν κίωνων σειρὰν, ὧν αἱ βάσεις πᾶσαι, δέκα τὸν ἀριθμὸν, σώζονται. Ὁ σηκὸς ἄρα ἀπετελεῖτο ἐκ δύο ἐσωναρθήκων. Πρόναος δὲν ὑπάρχει πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σηκοῦ, ἴσως δὲ μέρος τούτου χωριζόμενον διὰ κιγκλιδωτοῦ ἀπετέλει τὸν πρόναον. Διακρίνεται ὁμως καλῶς ὁ ὀπισθόδομος βάθους μέτρων τεσσάρων περίπου, ἔχων βάσιν κίονος ἐν τῇ μέσῳ, ἀνοικτὸς μὲν ὧν κατὰ μέτωπον πρὸς τὴν περίστασιν, διὰ τοίχου δὲ χωριζόμενος ἀπὸ τοῦ σηκοῦ. Ὁκτῶ κίωνων σώζονται οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῶν βάσεων στηριζόμενοι σπόνδυλοι· τινὲς δὲ μόνον τούτων ἔχουσι ραβδώσεις λιάν ἀβαθεῖς καὶ ταύτας ἐπὶ μέρος μόνον τῆς περιφέρειας. Ὁ λίθος πανταχοῦ εἶνε ὁ ἐπιχώριος ἀσβεστόλιθος.

Ὁ ναὸς οὔτος ὠκοδομήθη ἐπὶ στρώματος γῆς ἀποτελεσθέντος τὸ πλείστον ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ αἵματος μελανθέντων καὶ πλήρων τέφρας καὶ ἀπείρων κεκαυμένων ὀστῶν χωμάτων μεγάλου βωμοῦ. Ὑπὸ τὸ δάπεδον δὲ τοῦ ναοῦ ἀπεκαλύφθησαν καὶ παντοῖα τοιχώματα, τὰ ὅποια ἴσως ἀνῆκον εἰς τὸν σηκὸν καὶ τὸν ὀπισθόδομον παλαιότερου προϋπάρχοντος ναοῦ, περιβαλλομένου ὑπὸ περιστάσεως ἐλλειψοειδοῦς, ἧς σώζονται αἱ βάσεις τῶν κίωνων, πιθανώτατα ξυλίνων. Ἐν τῇ αὐτῇ στρώματι τοῦ παλαιότερου ναοῦ εὐρίσκονται καὶ πολλοὶ πίθοι μεγάλοι, ὧν εἰς μὲν εὐρέθη κενὸς παντάπασιν κεκαλυμμένος ὑπὸ πλακός, οἱ δὲ ἄλλοι πάντες πλήρεις χωμάτων μεμιγμένων μετ' ἀνθράκων καὶ τεμαχίων ὀστῶν. Ἐν τῇ κέντρῳ τοῦ βωμοῦ, ὅπου ἡ τέφρα

ἀποτελεῖ πάχος ἡμίσεος μέτρου, εὐρέθησαν χαλκᾶ ζῶα ὡς τὰ ἀρχαῖα τῆς Ὀλυμπίας.

Καὶ ἄλλα δὲ τοιχώματα ἐν τῷ αὐτῷ στρώματι ἀποτελοῦντα τετράγωνα διαμερίσματα κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ φέρουσιν ἔξω αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν ἀποτελοῦντα ἑλλειψοειδῆ περίβολον μήκους δώδεκα περίπου μέτρων. Ὁ ἑλλειψοειδῆς οὗτος τοῖχος ἔχει μέτωπον ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν· ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εὐρήκα τάφους κεκαυμένων νεκρῶν· εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν εὐρέθη καὶ χρυσοῦς τέτιξ, πιθανῶς ἐκ τῶν βοστρύχων κόμης γυναικός· πανταχοῦ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ στρώματι εὐρέθησαν τινὰ μὲν θραύσματα ἀγγείων τοῦ γεωμετρικοῦ τρόπου, πολὺ δὲ πλείονα ἄλλα τῶν εὐτελῶν, προσομοίων δὲ τοῖς «λυδικοῖς» ποτε ἐπικληθεῖσι. Ἄλλ' ἡ σκαφή ἐν τῷ ἑλλειψοειδεῖ τούτῳ ἔξωθεν τοῦ ναοῦ κτιρίῳ προεχώρησε μόνον μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως δύο τάφων.

Ὁ ναὸς διευθύνσιν ἔχει ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον· ἢ ἐκ τοῦ νότου διπλῆ εἰς τὸν σηκὸν εἴσοδος ἐκατέρωθεν τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς προσόψεως κίονος διακρίνεται ἐκ τοῦ οὐδοῦ.

Οὐδὲν ἔγχος λιθίνου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους τοῦ ναοῦ εὐρέθη πλὴν τῶν μνημονευθέντων σπονδύλων, πλῆθος ὁμῶς μέγα ἡμικαύστων καὶ ἀπνηθρακωμένων ξύλων ἐκάλυπτε τὸ δάπεδον αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὀλίγη φυτικὴ γῆ ἀροτριουμένη. Μεταξὺ τῶν ἀνθράκων εὐρέθησαν καὶ ἱκανοὶ μεγάλοι ἤλοι, ἔτι δὲ πλὴν τοῦ μεγάλου πλῆθους τῶν στρωτήρων καὶ καλυπτήρων κεράμων τῆς ὀροφῆς καὶ δύο τεμάχια σιμῶν ἐξ ὀπτῆς γῆς μετὰ ζωγραφιστῶν ἀνθεμίων καὶ λωτοῦ καὶ ὁμοίως ἀνθέμια πῆλινα τῆς κορυφαίας. Τὰ ἀνθέμια ταῦτα εἶνε ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ θησαυροῦ τῶν Γελῶν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ, αἱ δὲ σιμαὶ ἐντελῶς ὅμοιαι πρὸς τὰς τοῦ Σελινοῦντος. Ὁ ναὸς λοιπὸν ἦτο βεβαίωτατα ξύλινος μετ' ἐπενδύσεως ἐξ ὀπτῆς γῆς.

Ἄλλὰ τὰ σπουδαιότερα τοῦ ναοῦ εὐρήματα εἶνε αἱ τῶν ὀροκεράμων μορφαὶ καὶ αἱ πῆλιναι ζωγραφισταὶ αὐτῆς μετόπαι.

Ἀκριβῶς παρὰ τὸν ἀνατολικὸν στυλοβάτην καὶ πάντοτε ἔξωθεν αὐτοῦ, ἔτι δὲ παρὰ τὸν βόρειον καὶ ἐν μέρει παρὰ τὸν δυτικὸν ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐλαχίστου βάθους φυτικὴν γῆν, μεταξὺ δὲ ἀνθράκων καὶ κεράμων ἄλλων τῆς ὀροφῆς εὐρέθησαν πλείστα:

ἡγεμόνες κεραμίδες, αἱ μὲν ἡγεμόνες λεοντοκέφαλοι, αἱ δὲ φέρουσαι κορῶν ἢ ἀνδρῶν ἢ Σιληνῶν κεφαλᾶς Πᾶσαι αὐταὶ ἔφερον χρώματα, ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἰχνῶν δῆλον, καὶ ἀνάγονται εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ τὴν μέχρι τοῦ τετάρτου καὶ τοῦ τρίτου ἴσως αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ τέχνην. Καὶ σφίγγες πῆλιναι εὐρέθησαν ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων.

Ὅμοιως δὲ ἀναμίξ· μετὰ τῶν αὐτῶν κεράμων εὐρέθησαν καὶ πολλὰ πηλίνων ζωγραφιστῶν μετοπῶν τεμάχια. Τινὰ τούτων συναρμολογηθέντα ἀπετέλεσαν πλήρεις σχεδὸν τὰς πλάκας, αἵτινες ἦσαν ἐνὸς περιπόου μέτρου τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος, πάχους δὲ πέντε ἕως ὀκτῶ ἐκτοστῶν. Αἱ παραστάσεις αὐταὶ πλαισιούμεναι ὑπὸ παχειᾶς μελανῆς γραμμῆς καὶ ῥοδάκων εἰκονίζουσιν ἢ μὲν κυνηγόν, ἢ δὲ τὸν Περσέα, ἢ δὲ γυναῖκας δύο ἐπὶ μιᾶς τῶν ὁποίων κεῖται ἡ ἐπιγραφὴ ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερὰ ἀρχαῖοις κορινθιακοῖς γράμμασι Ν Ο Φ Δ Ι Λ Ξ Χ, ἢ δὲ Γοργόνειον τοῦ ἀρχαιοτέρου τρόπου, ἢ δὲ τρεῖς μορφὰς πολυτελῶς ἐνδεδυμένας καὶ ἐπὶ θρόνων καθημένας. Πόνον ἢ τελευταία αὕτη πλάξ φαίνεται ἐπιδιορθωθείσα οὐχὶ πρὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἀλλ' αἱ λοιπαὶ πᾶσαι δεικνύουσι τεχνοτροπίαν τῆς ἀνεπτυγμένης ἀρχαϊκῆς τέχνης.

Κατὰ ταῦτα ὁ ναὸς ἀποδεικνύεται οὐχὶ νεώτερος τοῦ ἐβδόμου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔκτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, πυρποληθεὶς πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' τὸ 218 ἢ 206 πρὸ Χριστοῦ, διότι οὐδὲν εὑρημα νεώτερον τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος παρατηρήθη.

Ἄλλὰ καὶ ἐκ τοῦ παλαιότερου, ὡς προεῖπον, ναοῦ ἢ ἴσως ἐκ τοῦ αὐτοῦ μὲν, παλαιότερου ὅμως αὐτοῦ διακόσμου εὐρέθησαν ἐντετελισμένοι παρὰ τὸν ναὸν δύο ὀρθοκέραμοι βαρύτατοι καὶ μέγιστοι μορφὰς φέροντες αἰγυπτιαζούσας,

Ἐξ ἄλλου δὲ τινος παρακειμένου κτιρίου εὐρέθησαν καὶ ὅμοιοι ὀρθοκέραμοι καὶ πῆλινον τρίγλυφον καὶ λεοντοκεφαλὴ ἐκ τῆς γωνίας τῆς ὀροφῆς μετὰ παχυτάτης τῆς γωνιαίας κεράμου φερούσης ζωγραφιστὰ κυμάτια.

Εὐρέθησαν καὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ λίθων παρὰ τὸν ναὸν, νεώτεραι τοῦ τρίτου αἰῶνος, καὶ χαλκῆ στήλῃ ἐντὸς τοῦ ναοῦ φέρουσα κατὰ τὸ πλεῖστον σωζομένην μακρὰν ἐπιγραφὴν «συνθήκης καὶ συμμαχίας Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων» καὶ ἐτέραν διαιτησίας περὶ

τῶν ἀμοιβαίων ὁρίων τῶν ἀκαρνανικῶν πόλεων Οἰνιαδῶν καὶ Μητροπόλεως. Ἐν ἀμφοτέροις φέρεται ὁ ὁρισμὸς τῆς ἀναθέσεως αὐτῶν «ἐν Θέρμῳ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος», ἀνάγονται: δὲ ἀμφοτέροι ἐῖς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ τρίτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Καὶ νεωτέρα μὲν εἶνε ἢ δευτέρα, χαραχθεῖσα ἐπὶ Χαριζίνου στρατηγούντος τὸ τέταρτον, πάντως τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐν ἐπιγραφικοῖς μνημείοις τὸ πρῶτον ὡς στρατηγὸς τοῦ κοινῷ τῶν Αἰτωλῶν ἀναφέρεται ἐν ἔτει 277/6 (CIA II 323) καὶ ἄλλως δὲ μνημονεύεται ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 287/6 καὶ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου ἐν Δ' 34. Διὸ καὶ ὁ χρόνος αὐτῆς δὲν δύναται νὰ τεθῆ προγενέστερον τοῦ ἔτους 250 περίπου πρὸ Χριστοῦ. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, προχειρότερον ἄλλως χαραχθεῖση καὶ οὐχὶ βαθέως ἐγκολαφθεῖση, ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ὡς ἀποτελοῦσα ἰδιαιτέρον στρατιωτικὸν διαμέρισμα ἢ περὶ τὸν Στράτον χώρα, «Στρατικὸν τέλος» ὀνομαζομένη, ὡς ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ παρὰ Dittenberger ἐν Inscr. Gr. sept. III 1, 369 ἢ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν χώρα φέρεται ὡς Λοκρικὸν τέλος· ἔτι δὲ μνημονεύονται οἱ ἐκ τῶν πολιτῶν τοῦ Θυρρείου ὡς διαιτηταὶ ταχθέντες ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «γαοδῖκαι». Παλαιότερα δὲ εἶνε ἢ πρώτη, ἐπιμελέστατα καὶ βαθέως ἐγκεκολαμμένοις γράμμασι χαραχθεῖσα, καὶ νεωτέρα μὲν πάντως τοῦ ἔτους 280 πρὸ Χριστοῦ, παλαιότερα ὁμως τῆς μικρὸν μετὰ τὸ 272 ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Β', βασιλέως τῆς Ἠπείρου, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πύρρου, διανομῆς τῆς Ἀκαρνανίας μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ κοινῷ τῶν Αἰτωλῶν. Διότι ἀναφέρεται μὲν ἐν αὐτῇ ἤδη ἢ ἐν Αἰτωλίᾳ πόλις Λυσιμάχεια, κτίσμα τοῦ ἐν τοῖς ἔτεσι 287-281 βασιλεύσαντος τῶν Μακεδόνων Λυσιμάχου, μνημονεύεται δὲ ὡς εἰς τῶν ταμειούτων ἐν τῷ κοινῷ τῶν Αἰτωλῶν ὁ Δωρίμαχος, ὅστις πιθανώτατα οὐδεὶς ἄλλος εἶνε ἢ ὁ πάππος τοῦ ἐν ἔτει 219/218 στρατηγήσαντος τῶν Αἰτωλῶν Δωριμάχου, πατὴρ τοῦ Νικοστράτου καὶ ὡς ἱερομνήμων τῶν Αἰτωλῶν ἐν Δελφοῖς φερόμενος ἐν ἐπιγραφῇ ὀλίγον νεωτέρα τοῦ ἔτους 279 (CIA II 551), καταλέγονται δὲ ὡς συγκροτοῦσαι τὸ κοινὸν τῶν Ἀκαρνανῶν οὐ μόνον αἱ βόρειαι τῆς Ἀκαρνανίας πόλεις, ἢ Λευκάς μετὰ τοῦ Ἀνακτορίου, τοῦ Θυρρείου καὶ τῆς Φυτίας, ἀλλὰ καὶ αἱ μεσημβριναί, ὁ Στράτος καὶ οἱ Οἰνιαδαί, περὶ

ὧν ἀμφοτέρων γνωρίζομεν ὅτι ἀπὸ τῆς ῥηθείσης διανομῆς τῆς Ἀκαρνανίας κατείχοντο ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν.

Αἱ ἐργασίαι τῆς ἐν Θέρμῳ ταύτης ἀνασκαφῆς διήρκεσαν ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι μεσοῦντος τοῦ Σεπτεμβρίου μετὰ μικρὰς μόνον κατὰ Ἰούλιον διακοπῆς. Περιορίσθησαν δὲ κυρίως εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίου δωρικοῦ ναοῦ, διὰ τῶν εὐρημάτων τοῦ ὁποίου διαφωτίζεται τὸ ζήτημα περὶ τῆς πρώτης πατρίδος τῆς σικελικῆς καὶ ἐτρουσκικῆς ὁμοιοτρόπου ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμήσεως τῶν ναῶν. Εὐθύς κατὰ τὸ τέλος τῶν ἀνασκαφῶν κατὰ Νοέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους 1897, ὅτε ἀπεκαλύπτετο ἡ ἐπιγραφὴ ἡ ἀναθηματικὴ τῷ Θερμίῳ Ἀπόλλωνι, ἐξέφραζον τὴν ἐλπίδα ὅτι πλὴν τῶν λειψάνων τῶν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας ἀνεγερθέντων ἱερῶν θὰ ἀνεύρισκον καὶ τὰ ἔχνη τῆς παλαιοτάτης ἐν τῷ ἔθνικῷ κέντρῳ τῶν Αἰτωλῶν λατρείας τοῦ Θερμίου ἢ μᾶλλον ἴσως Θεσμίου Ἀπόλλωνος. Καὶ τὰ μὲν νεώτερα κτίρια δὲν εὗρον εἰσέτι, ἂν καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὑπάρχουσι τοιαῦτα καὶ ὅτι ἐν τῇ προσεχεῖ σκαφῇ θ' ἀνευρεθῶσιν· ἀλλ' ὁ παλαιότερος ναός, ὁ ἀνάγων ἡμᾶς σχεδόν που μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Αἰτωλῶν ἐν τῇ χώρᾳ, ἀνευρέθη περισώζων πολὺ σπουδαιότερον καὶ λαμπρότερον τὸν ἑαυτοῦ διάκοσμον ἢ ὅσον ἡδυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν. Εἶνε ἀναμφιβόλον πλέον, ὅτι πρὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ ἐβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, ὅτε μετέφερε τὴν κορινθιακὴν τέχνην εἰς τὴν Ἐτρουριανὴν ὁ Βακχιάδης Δαμάρετος μετοικῶν εἰς τοὺς Ταρκυνίους μετὰ τῶν Κορινθίων καλλιτεχνῶν Εὐχειρος καὶ Εὐγράμμου, τὰ λαμπρὰ τότε τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα ἐκόσμησαν τοὺς ἑλληνικοὺς πρῶτον ἐν τῇ μητροπόλει ναοὺς, οἱ ἔνδοξοι δὲ τεχνίται τῆς κυριαρχούσης τῶν θαλασσῶν Κορίνθου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡς πρῶτος ἐπινοητὴς νέων τρόπων φέρεται ἐν τῇ παραδόσει ὁ Βουτάδης, εἰργάσθησαν καὶ πλησιέστερον τῆς γενετείρας αὐτῶν πόλεως ἐντὸς τῆς εὐρυτάτης περιφερείας τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς ἐπιρροῆς. Εἰς τοὺς ἀπωτάτους δὲ ἐκείνους ἱστορικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας τέχνης ἀνέλπιστον φῶς ἐπιχέει νῦν ὁ Θέρμος.

Ἡ ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ περὶ αὐτὸν σκαφὴ δὲν ἔφθασεν ἔτι εἰς

τὸ πέρασ τῆς. Πρὸς ἀνατολὰς ἰδίως αὐτοῦ ἰκανῶς εὐρὺς χωρὸς ὑπολείπεται ἀνεξερεύνητος ἔτι, εἰς ὃν φέρουσι τὰ ἴχνη κτιρίων τῶν πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἐποχῶν. Ὑπάρχει δὲ ἐνταῦθα πρὸ πάντων ἐλπίς εὐρημάτων, διότι τὸ παλαιὸν ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ ὄρους κατελθόντων χωμάτων καὶ λίθων εἰς ὕψος τριῶν μέχρι πέντε μέτρων.

Ἄλλὰ καὶ ὁ χωρὸς οὗτος εἶνε ἐλάχιστος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν λοιπὸν ἀνερεύνητον ἔτι τοῦ τεμένου. Ἡ μακρὰ πέρυσιν ἔτι γνωσθεῖσα στοὰ ἀπεκαλύφθη μόνον κατὰ τὸ κρηπίδωμα οὐχὶ δὲ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς, ὅπερ ἔχει βᾶθος δεκατριῶν μέτρων. Ἄλλὰ καὶ τὸ πρὸ τοῦ κρηπίδωματος ἔδαφος, ὡς δύναμαι ἐκ τινων τεκμηρίων νὰ εἰκάσω, εἶνε φαίνεται ἐν μέρει τὸ καλύψαν τὰ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καταστραφέντα κτίρια, ἅπερ ἐν τοῖς ὑπολειπομένοις πιθανῶς αὐτῶν ἴχνεσιν ἀνάγκη νὰ ἐξερευνηθῶσι. Διότι καὶ ἡ ἀνακαινισθεῖσα στοὰ καὶ τινὰ τῶν πρὸ αὐτῆς ἐνεπιγράφων βᾶθρων δὲν εἶνε παλαιότερα τῶν ἀρχῶν τοῦ πρώτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, ἂν ὀρθῶς τοῦτο συνάγω ἐξ ἐπιγραφῆς μνημείου τῶν Πτολεμαίων. Οὐδὲν δ' ἀπολύτως ἔτι ἠρευνήθη ἐκεῖ ὅπου συντρίμματα στηλῶν καὶ λίθων εἰργασμένων ἀτάκτως εἰς τὴν γῆν κεχωσμένων μαρτυροῦσι τὴν ὑπαρξιν καὶ ἄλλων κτιρίων τῆς ἀκμῆς τῆς ὁμοσπονδίας.

Τοιοιουτρόπως ὁ Θέρμος καὶ ἐν τοῖς τέως εὐρήμασιν ἀντάξιον τῆς προσοχῆς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἐκφαίνεται καὶ οὐχ ἥττον ἐν τοῖς κατακεκρυμμένοις ἔτι ὑπὸ τὴν γῆν κειμηλίοις.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ